

Bezkręgowce w studiach humanistycznych Wprowadzenie

Bezkręgowce stanowią według różnych szacunków 90–99% wszystkich żyjących współcześnie zwierząt¹, a jednak to o wiele mniej liczne kręgowce, a w szczególności ssaki, dominują w powszechnej wyobraźni, w badaniach humanistycznych oraz dyskursach etycznych i kulturowych, gdzie wciąż panują „rozszerzony gatunkizm” i współczucie zarezerwowane dla tych, którzy są do nas, ludzi, najbardziej podobni.

Bezkręgowce – zwierzęta tak różnorodne – zostały taksonomicznie „wrzucone do jednego worka” przez Jeana Baptiste’a de Lamarcka na podstawie zaledwie jednej łączącej je cechy, w dodatku cechy negatywnej: braku kręgosłupa. Zostały wyodrębnione w stosunku do innej, znacznie mniej licznej i mniej zróżnicowanej grupy, jaką są kręgowce, a ich nazwa z przedrostkiem „bez-” (łac. *Invertebrata*) na poziomie semantycznym sugeruje pewien brak, pewną niedoskonałość. Wyróżnianie tych zwierząt jako osobnej kategorii poprzez proste przeciwstawienie kręgowcom jest anachronizmem, opartym wyłącznie na odległej tradycji².

Gdy mowa o „zwierzętach”, na myśl zwykle przychodzą kręgowce, przede wszystkim duże ssaki³, których nierealistyczne wizerunki kształtują nasze postrze-

¹ Kelsey Horvath et al., „Invertebrate Welfare: An Overlooked Issue”, *Annali dell’Istituto Superiore di Sanità*, 49 (1) (2013): 9–17; Claudio Carere, James B. Wood, Jennifer Mather, „Species Differences in Captivity: Where Are the Invertebrates?”, *Trends in Ecology and Evolution*, 26 (5) (2011): 211.

² Irina Mikhalevich, Russell Powell, „Minds without Spines: Evolutionarily Inclusive Animal Ethics”, *Animal Sentience*, 29 (1) (2020): 18, <https://doi.org/10.51291/2377-7478.1527>.

³ Hanna Mamzer, Jan Marcin Węślawski, „Identification – Categorizing Living Creatures and Human Cultural Practices”, *Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies*, nr 2 (10) (2022): 6, <https://doi.org/10.31261/ZOOPHILOLOGICA.2022.10.10>.

ganie fauny od przedszkola. W potocznym myśleniu bezkręgowce są uważane za mniej rozwinięte i stojące ewolucyjnie niżej niż kręgowce⁴, a to musi rodzić implikacje etyczne i prawne: „Wydaje się, jakby, paradoksalnie, o statusie moralnym zwierzęcia i odczuwanych względem niego powinnościach etycznych decydowała obecność... kręgosłupa – to jego brak spycha zwierzę do kategorii mniej ważnych i mniej godnych współczucia”⁵.

Bezkręgowce zadziwiają swoją różnorodnością: morfologii, behawioru i zamieszkanych ekosystemów. Są podstawą łańcuchów pokarmowych, biorą udział w procesach rozkładu materii organicznej, są głównymi zapylaczami roślin, być może mogą nawet uwolnić planetę od plastiku. Bezkręgowce przerażają i fascynują, a powszechne wykluczanie ich z kręgu podmiotów moralnych może być związane właśnie z tymi skrajnymi emocjami, jakie w nas wywołują: od zachwyty nad delikatnością i pięknem motyli lub meduz (por. teksty Xueping Qu i Mateusza Kucaba w tym tomie), po wstręt, jaki budzą wije, pajęczaki lub niektóre owady (por. artykuły na przykład Juliusza Galińskiego i Adriana Trojaka). Ta sprzeczność, pełna stereotypów i uprzedzeń, rodzi pytania nie tylko o biologiczne i kulturowe znaczenie bezkręgowców, ale przede wszystkim o sposób, w jaki kształtujemy nasze rozumienie świata przyrody.

Pomimo swoich oszałamiających cech w dominującym antropocentrycznym paradygmacie, w którym priorytetowo traktowane są istoty najbliższe nam pod względem budowy i zachowania, bezkręgowce pozostają na marginesie zainteresowania, a ich los nie budzi troski: „[...] w opublikowanych w ostatnich latach w języku polskim obszernych i nowoczesnych książkach, poruszających w wyczerpujący sposób wielowątkową tematykę etycznych i prawnych relacji człowiek–inne zwierzęta, niemal nie ma odniesień do etycznego statusu bezkręgowców” – zauważa biolog Paweł Koperski⁶, a kończące się śmiercią tysięcy, a nawet milionów bezkręgowców badania naukowe nie budzą „protestów na niewielką nawet skalę ani w świecie nauki, ani wśród ogółu społeczeństwa”⁷. Wynika z tego, że etyczne podejście do zwierząt zależy od taksonu, do jakiego dana istota pozaludzka należy⁸. Tymczasem, po kilku dekadach rozwoju neuronauk i kognitywistyki istnieją już mocne naukowe argumenty za tym, aby przynajmniej część bezkręgowców włączyć w sferę podmiotów moralnych⁹. To, czego nam najbardziej potrzeba, to uświadomienie sobie

⁴ Mikhalevich, Powell, “Minds without Spines”.

⁵ Paweł Koperski, „Asymetria powinności etycznych, czyli o nierównym traktowaniu różnych grup zwierząt w badaniach naukowych”, *Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies*, nr 2 (12) (2023): 12, <https://doi.org/10.31261/zoophilologica.2023.12.01>.

⁶ Koperski, „Asymetria powinności etycznych”, 3.

⁷ Koperski, „Asymetria powinności etycznych”, 6.

⁸ Mikhalevich, Powell, “Minds without Spines”.

⁹ Alejandro Villamor Iglesias, “The Suffering of Invertebrates: An Approach from Animal Ethics”, *Tópicos. Revista de Filosofía*, num. 61 (2021): 403–420, <https://doi.org/10.21555/top.v0i61.1197>;

falszywości uprzedzeń wobec bezkręgowców oraz spójność i konsekwencja w budowaniu zasad, na których mają opierać się relacje ludzi i innych zwierząt. Zabicie muchy przez większość osób nie jest traktowane jako czyn naganny – to raczej doświadczenie dnia powszedniego. Owady wchodzące do domu traktowane są jak intruzy, których nie dotyczy żadna ochrona (temat zabijania owadów ukazany przez pryzmat literatury porusza w swoim tekście Dorota Karwacka-Pastor). A przecież jeśli chcemy chronić bezkręgowce poddawane eksperymentom naukowym (co postulują między innymi Jeff Sebo i Toni Sims), musimy najpierw przekonać ogół społeczeństwa, że są to zwierzęta zdolne do odczuwania bólu (por. artykuł Marcina Urbaniaka o dziesięcionogach), a niewielkie rozmiary ciała i mózgu wcale nie oznaczają zawężenia funkcji poznawczych i doznaniowości (o tym, że bezkręgowce mogą posiadać osobowość, pisze Barbara Pietrzak).

Zadaniem tomu, który oddajemy w Państwa ręce, jest przełamanie dominujących schematów myślenia o bezkręgowcach. Wychodzimy z założenia, że zasługują one na równie wnikliwą uwagę, jaką dotychczas poświęcano bardziej „rozpoznawalnym” grupom zwierząt. W tym celu zaprosiliśmy Autorów i Autorki do przyjrzenia się bezkręgowcom z szerokiej perspektywy badawczej. W prezentowanym numerze znalazły się prace z obszaru literaturoznawstwa, antropologii kulturowej, nauk biologicznych i prawnych oraz etyki, które rzucają nowe światło na rolę oraz postrzeganie bezkręgowców w kulturze i nauce. Pragniemy nie tylko „dowartościować” niezwykle zróżnicowaną grupę organizmów, ale także wskazać na to, jak odmienność form życia, zamieszkujących wszystkie możliwe ekosystemy Ziemi, inspiruje do przemyślenia naszych relacji ze światem więcej-niż-ludzkim.

Mamy nadzieję, że niniejszy tom nie tylko przyczyni się do wzbogacenia dyskursu naukowego, ale też stanie się zachętą do dalszych badań nad złożonością oraz znaczeniem tych fascynujących istot, które – mimo że często ukryte w cieniu kręgowców – są kluczowe dla zrozumienia biosfery w całej jej różnorodności i potrzebują od nas większej ochrony.

Magdalena Kozhevnikova

 <https://orcid.org/0000-0001-7484-9638>

Bibliografia

- Carere, Claudio, James B. Wood, Jennifer Mather. "Species Differences in Captivity: Where Are the Invertebrates?" *Trends in Ecology and Evolution*, 26 (5) (2011): 211.
- Horvath, Kelsey, Dario Angeletti, Giuseppe Nascetti, Claudio Carere. "Invertebrate Welfare: An Overlooked Issue." *Annali dell'Istituto Superiore di Sanità*, 49 (1) (2013): 9–17.
- Koperski, Paweł. „Asymetria powinności etycznych, czyli o nierównym traktowaniu różnych grup zwierząt w badaniach naukowych”. *Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies*, nr 2 (12) (2023): 1–24. <https://doi.org/10.31261/zoophilologica.2023.12.01>.
- Mamzer, Hanna, Jan Marcin Węśławski. "Identification – Categorizing Living Creatures and Human Cultural Practices". *Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies*, nr 2 (10) (2022): 1–12. <https://doi.org/10.31261/ZOOPHILOLOGICA.2022.10.10>.
- Mikhalevich, Irina, Russell Powell. "Minds without Spines: Evolutionarily Inclusive Animal Ethics". *Animal Sentience*, 29 (1) (2020): 1–25. <https://doi.org/10.51291/2377-7478.1527>.
- Sherwin, Christopher M. "Can Invertebrates Suffer? or, How Robust is Argument-By-Analogy?". *Animal Welfare*, vol. 10, iss. S1 (2001): 103–118. <https://doi.org/10.1017/S0962728600023551>.
- Villamor Iglesias, Alejandro. "The Suffering of Invertebrates: An Approach from Animal Ethics". *Tópicos. Revista de Filosofía*, num. 61 (2021): 403–420. <https://doi.org/10.21555/top.v0i61.1197>.